

Лозка А. Ю.,

кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
начальнік аддзела традыцыйнай
культуры і аматарскай творчасці
ДУА «Інстытут культуры Беларусі»

БЕЛАРУСКІ ЛЯЛЕЧНЫ ТЭАТР «БАТЛЕЙКА»

Слова *батлейка* пайшло ад польскай назвы горада Віфлеема — *Betleem*, дзе нарадзіўся Ісус Хрыстос. Другі варыянт назвы старадаўняга тэатра — *вяртэл*. Яго яшчэ называлі *яселка*, *батляемка*, *остлейка*, *жлоб*.

Першыя звесткі пра тэатр батлейкавага тыпу, які на рэлігійнае свята пераносілі ці перавозілі ад храма да храма, адносяцца да часу жыцця старажытнагрэчаскага гісторыка Геродота (490 ці 480 — 430 ці 424 г. да н.э.). Даследчыкі лічаць, што лялечны тэатр узнік у Заходняй Еўропе, затым трапіў у Польшчу, дзе меў назву *шопка*, на Украіну (*вяртэл*) і ў Беларусь (XVI ст.). Ад езуітаў, а потым школяроў і семінарыстаў батлейка перайшла да месцачковых рамеснікаў і сялян. Дзякуючы ім рэпертуар тэатра ўзбагаціўся бытавымі жартоўна-сатырычнымі сцэнамі і распаўсюдзіўся па ўсёй Беларусі.

Шырокае бытаванне народнага тэатра спарадзіла некалькі тыпаў батлек: адна-, двух- і трох'ярусныя — з своеасаблівай архітэктурай і сістэмай разнастайных лялек. Батлейшчык кіраваў лялькамі-персанажамі за нябачнай часткай скрынкі. Выкарыстоўваліся пальчыкавыя лялькі, лялькі-марыянеткі на нітках, але ў асноўным — на драўляных ці металічных шпянях. Яны рухаліся па сцэне ў спецыяльных проразях у падлозе, якая звычайна пакрывалася футрам. Лялькі выразаліся з дрэва і адпаведна «апраналіся», галоўкі вырабляліся нават з фарфору. Самай тэхнічна дасканалай лялькай быў Цар Ірад. Акрамя добрага царскага адзення, кароны, ён вылучаўся тэхнічнымі прыстасаваннямі: рукі рухаліся пры дапамозе шарніраў, галава выштурхоўвалася спецыяльным стрыжнем і падала, калі Смерць яе касою зразала.

У некаторых музеях захоўваюцца батлейкавыя лялькі, маюцца фотаздымкі і добрыя апісанні. Старадаўнюю беларускую батлейку можна ўбачыць у Расійскім этнаграфічным музеі (г. Санкт-Пецярбург), Цэнтральным тэатральным музеі імя А. А. Бахрушына (г. Масква), Музеі старажытнабеларускай культуры (г. Мінск).

У верхняй частцы батлейкі адбываліся сцэны нараджэння Хрыста (таму спектаклі праводзіліся на Каляды). На ніжнім «паверсе» інсцэніраваліся містэрыяльныя драмы «Цар Ірад», «Цар Максімілян», «Цар Мамай», «Цар»,

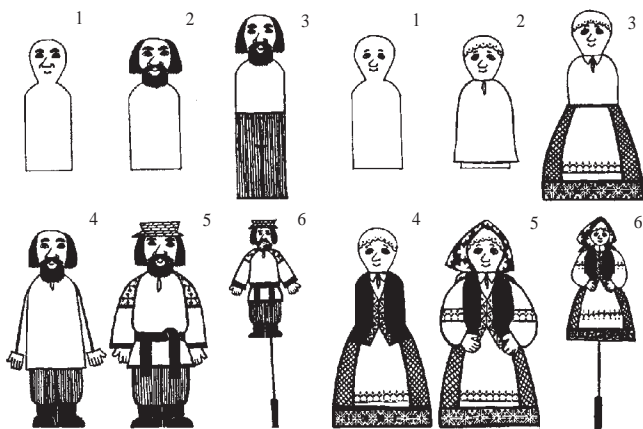
Лялькі — персанажы традыцыйнага тэатра, вырабленыя майстрамі
Марынай і Андрэем Сярэбранікавымі

«Машкарад», «Лодка» і народныя інтэрмедыі «Мацей і доктар», «Антон з казой і Антоніхай», «Вольскі — купец польскі», «Ірадыяда», «Рыгор і франт», «Барыня і доктар», «Цыган і цыганка», «Яўрэй і казак», «Скамарох з мядзведзем» і інш. Паказ спектакля суправаджаўся музыкой батлейкавага ансамбля: скрыпка, цымбалы, бубен; скрыпка, бубен; скрыпка, цымбалы; гармонік.

Фалькларысты XIX — XX стст. запісалі нямала батлейкавых тэкстаў. Маюцца фотаздымкі аўтэнтчных батлеек і лялек, адзінкавыя з якіх зберагаюцца ў музеях. Бытаванне народнага лялечнага тэатра, па сутнасці, спынілася ў 2-й палове XIX ст. Ля вытокаў гісторыі беларускай батлейкі стаяць запісы фалькларыстаў, якія змешчаны ў матэрыялах П. Шпілеўскага, Е. Раманава, П. Шэйна, М. Федароўскага, Я. Карскага і інш. Важнае значэнне ў даследаванні традыцыйнага тэатра належыць беларускім мастацтвазнаўцам У. Няфёду, Г. Барышаву, А. Саннікаву, С. Баркоўскаму, М. Каладзінскаму, А. Сабалеўскаму.

Практыкум па вырабу батлейкавых лялек-персанажаў

Традыцыйным матэрыялам для вырабу батлейкавых лялек было дрэва, з якога выразалася адпаведная загатоўка — сілуэт персанажа. Яна затым адпаведна з вобразам-характарам размалёўвалася і апрачалася з выкарыстаннем тканіны, а таксама каляровай паперы, лёну, аўчыны.

Мал. 1. Этапы вырабу лялькі і казачных герояў

Загатоўкі розных памераў можна вытачыць на такарнам станку.

Для стварэння лялькавага вобраза абранага персанажа неабходна зрабіць адбор і падгонку адпаведных дэталей, замацаваць іх, апрануць, размяляваць бачныя часткі драўніны. Некаторыя этапы працы, а таксама ўзоры асобных персанажаў паказаны на малюнках 1, 2.

Мал. 2. Лялькі да драмы «Цар Ірад» і казачныя персанажы, якія можна зрабіць з драўляных загатовак

Пры стварэнні беларускага адзення для лялек трэба кіравацца апісаннямі рэгіянальных строяў. Замест тканага ці вышыванага арнаменту можна ўжываць розныя стужкі, тасьму, у якасці валасоў — падклеіваць воўну або ніткі. З кавалачкаў скуры выразаюцца нажніцамі «кісці» лялькі і падклеіваюцца ці падганяюцца ў канцы рукавоў. Для ўмацавання канечнасцей лялек выкарыстоўваецца каркас з меднага дроту. Розныя дэталі касцюма, упрыгажэнні можна зрабіць са старых цацак, іншых дапаможных матэрыялаў.

Пры вырабе батлейкавых персанажаў неабходна карыстацца прынятымі памерамі, маючы на ўвазе скрыню двух'яруснага тэатра 95х91 см, дзе вышыня рабочых сцен 29—30 см, г. зн. лялька павінна быць не больш за 28 см, у сярэднім 23 см. У якасці шпяня можна выкарыстоўваць трывалы кавалак дроту (14—19 см).